

Лекція з Темі «Загальна характеристика недоговірних зобов'язань за законодавством України та країн ЄС».

План:

1. Недоговірні зобов'язання: поняття, підстави виникнення, види, наслідки виникнення, учасники. Відмінність недоговірних зобов'язань від договірних.
2. Принципи, дефініції і модельні правила європейського приватного права (DCFR).
3. Уніфікація колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань в Європейському союзі та законодавство України.

Рекомендовані джерела:

Харитонов Є. О., Харитонova О. І. DCFR як принципи та цінності європейського приватного права. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.473>. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/45/1.pdf>.

Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Принцип DCFR: сутність та значення для гармонізації цивільного законодавства України. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 164-170. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/fa2682b3-599b-4f69-862d-9f0799465b75>.

Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Проблеми адаптації засад цивільного законодавства України до принципів приватного права Європейського Союзу. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/008ad15b-968d-4bcb-94a2-5da08e0a775b/content>.

Трощенко І. О. Уніфікації колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань в Європейському союзі та законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 202 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/97e/dis_Troshchenko%20I.O..pdf.

1. Недоговірні зобов'язання: поняття, підстави виникнення, види, наслідки виникнення, учасники. Відмінність недоговірних зобов'язань від договірних

Перед розкриттям змісту недоговірних зобов'язань слід пригадати, що відповідно до ст. 509 ЦК України **зобов'язанням** є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо або утриматися від вчинення певної дії (**негативне зобов'язання**)), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

У ч. 2 цієї статті при розкритті підстав виникнення зобов'язань, здійснюється посилання на ст. 11 ЦК України. У ст. 11 йдеться про підстави виникнення цивільних прав та обов'язків і, зокрема, закріплюється, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного

законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

Підстави виникнення недоговірних зобов'язань. Насамперед згадаємо про підстави виникнення цивільних прав та обов'язків загалом. Ними, зокрема, є:

- 1) договори та інші правочини;
- 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;
- 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;
- 4) інші юридичні факти.

Зазначається також, що цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства.

Також із Загальної частини цивільного права пригадаємо, що одним із базових критеріїв поділу зобов'язань на види є підстави виникнення таких зобов'язань і, зокрема їх **поділ на договірні та недоговірні**.

Недоговірні зобов'язання – це зобов'язання, які виникають за відсутності укладеного між сторонами договору, відповідно до певних юридичних фактів.

У ЦК України виокремлено такі види недоговірних зобов'язань:

- 1) зобов'язання із публічної обіцянки винагороди;
- 2) зобов'язання із вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення;
- 3) зобов'язання із рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи;
- 4) зобов'язання із створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи;
- 5) зобов'язання із відшкодування шкоди;
- 6) зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Відмінності між недоговірними та договірними зобов'язаннями:

1) за підставами: договірні зобов'язання виникають у разі укладення цивільно-правового договору, а недоговірні – в тому разі, якщо суб'єкти НЕ перебувають у договірних відносинах;

2) за характером зобов'язання: договірні – це зобов'язання, що існують між сторонами договору поки він діє, а недоговірні – це завжди новий не обумовлений домовленістю юридичний обов'язок;

3) за належністю прав: договірні зобов'язання є відносними; недоговірні виникають із порушення абсолютних прав;

4) за характером норм: договірні зобов'язання регулюються як імперативними, так і диспозитивними нормами; недоговірні – лише імперативними;

5) за відповідальністю: у разі невиконання або неналежного виконання договірного зобов'язання можливе відшкодування збитків, сплата неустойки, штрафу, а недоговірного – тільки у формі відшкодування шкоди;

б) за розміром відповідальності: у договірних зобов'язаннях враховується вина кредитора, а для недоговірного має значення умисел і груба необережність та матеріальний стан заподіювача шкоди.

2. Принципи, дефініції і модельні правила європейського приватного права (DCFR)¹

Попри складне міжнародне становище та повномасштабну російську агресію, Україна прагне підтвердити свою належність до Європи, визнання та прийняття європейських цінностей, інституцій та концептів, одним із найважливіших поміж яких є приватне право. Важливим завданням є приведення вітчизняного законодавства, зокрема цивільного, у відповідність до європейських стандартів, але першочерговою проблемою тут є узгодження/гармонізація засад національного цивільного законодавства із загальними принципами європейського концепту приватного права. Право Європейського Союзу (далі – ЄС) складається з системи юридичних норм, сформованих на основі й відповідно до установчих договорів і загальних принципів права. Це дає підстави для розуміння європейського права як системи принципів, юридичних норм, що формуються у зв'язку з утворенням і функціонуванням Європейських Співтовариств і ЄС на основі й відповідно до установчих договорів і загальних принципів права.

На підґрунті такого розуміння європейського права є характеристика його як єдиного європейського концепту, що зумовлено вже самою ідеєю європейської єдності. З розуміння «європейського права» як концепту впливає, що його варто розглядати насамперед не як сукупність юридичних норм, а як систему принципів-цінностей, що ґрунтуються на правосвідомості учасників відносин у приватній сфері, забезпечуються передусім нею, а відтак є основою створення юридичних норм. Такою основою загальних (гармонізованих) юридичних норм ЄС є Draft Common Frame of Reference (далі – DCFR) – «Проект загальної довідкової схеми», створений європейськими правознавцями, аби забезпечити вирішення низки важливих питань правотворчості. DCFR має додаткове найменування: «Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law» (Принципи, дефініції та модельні правила приватного права ЄС), у якому на першому місці — термін «Принципи», а решта тексту є визначенням понять і зразками правових рішень щодо регулювання відносин у галузі приватного права. Таким чином, ідеться не про проект акта законодавства, а про порівняння, сприяння вивченню і розумінню приватного права у країнах — членах ЄС.

Завдання DCFR – наочно довести факт існування європейського приватного права, згадавши про відносно незначну кількість випадків, у яких різні правопорядки дають різні відповіді на загальні питання. DCFR розглядається як проект, що може надати ідеям європейського приватного права нове підґрунтя, що підвищує взаєморозуміння і сприяє колективному обговоренню проблем

¹ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Проблеми адаптації засад цивільного законодавства України до принципів приватного права Європейського Союзу. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/008ad15b-968d-4bcb-94a2-5da08e0a775b/content>.

приватного права в Європі. У тріаді «принципи, дефініції, модельні правила приватного права ЄС» чільне місце посідають «принципи приватного права ЄС». Звідси випливає, здавалося б, чітка мета узгодження (цивілізаційного) принципів цивільного законодавства України з універсальним (принципам DCFR). Однак при більш уважному погляді стає помітною низка запитань, відповіді на які ще треба знайти.

Автори DCFR наголошують, що термін «принципи» використовується як синонім виразу «норми, що не мають юридичної сили закону». З такого погляду DCFR складається з принципів і визначень. Водночас терміном «принципи» можна описати ті норми, що мають більш загальну юридичну природу, такі як свобода договору чи добросовісність. З цієї точки зору модельні норми DCFR включають у себе базові та пріоритетні принципи, які акцентують увагу на головних напрямках формування концепту приватного права. Як випливає з тексту DCFR і коментарів до нього, «базовими» вважаються такі принципи, що мають забезпечити досягнення найбільш загальних цілей DCFR. У ролі таких пропонуються принципи свободи, безпеки, справедливості та ефективності (з припущенням, що вони охоплюють також принципи договірної лояльності, співробітництва тощо). До категорії пріоритетних принципів найбільшого політичного значення віднесені захист прав людини, підтримка солідарності й соціальної відповідальності, збереження культурної та мовної різноманітності, захист і поліпшення добробуту, розвиток внутрішнього ринку. При цьому «пріоритетним із пріоритетних» можна вважати принцип захисту прав людини, якому присвячується ст. I.-1:102(2) DCFR. Згідно з цим принципом модельні норми мають тлумачитися у контексті будь-яких застосовних засобів, які гарантують права та фундаментальні свободи людини. Цей пріоритетний принцип відображений також у змісті окремих модельних норм, особливо у нормах про заборону дискримінації, про недоговірну відповідальність тощо.

Оцінюючи принципи, що сформульовані у DCFR, можна зробити висновок, що їхнє завдання полягає у забезпеченні підґрунтя вдосконалення концепту приватного права відповідно до базових цінностей європейської цивілізації. Це мають враховувати всі європейські країни при визначенні мети та завдань розвитку в них сучасного приватного права.

Водночас слід зауважити, що в українській цивілістиці стосовно розуміння і позначення принципів права як керівних засад (ідей), що визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин (зокрема права приватного і права цивільного та цивільного законодавства), існують розбіжності. Якщо поміж принципів приватного права називають: 1) принцип автономії; 2) принцип добровільності; 3) принцип юридичної рівності; 4) принцип диспозитивності; 5) принцип координації; 6) принцип загального дозволу; 7) принцип правового захисту приватного інтересу тощо, то у ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) йдеться про «Загальні засади цивільного законодавства», до яких належать: 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених законом; 3) свобода договору; 4)

свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність і розумність.

Порівняння зазначених принципів приватного права і засад (принципів) цивільного законодавства, названих у ст. 3 ЦК України, свідчить, що спільними є лише два принципи: принцип автономії (який із певними застереженнями може бути прирівняний до принципу неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини) і принцип правового (у п. 5 ч. 1 ст. 3 ЦК України уточнюється – «судового») захисту приватного інтересу.

Розбіжності у визначенні кола та змісту принципів приватного права та засад цивільного законодавства дають підстави для висновку, що в українській національній теорії права та цивілістиці поняття «принципи приватного права», «принципи цивільного права» і «засади цивільного законодавства» не вважаються тотожними.

Принципи цивільного права ґрунтуються на принципах приватного права, але не збігаються з ними, оскільки у цивільному праві, на відміну від права приватного, мають місце не лише диспозитивні, а й імперативні елементи (публічні договори, недоговірні зобов'язання, спадкування тощо). Водночас можна виокремлювати, як це зроблено у ЦК України, «принципи (загальні засади) цивільного законодавства».

Останні частково збігаються з принципами цивільного права, а частково ні. Відтак, у контексті зусиль щодо євроінтеграції українським правознавцям і законодавцям доведеться докласти зусиль для уніфікації термінології та наративів, які стосуються засад (принципів) українського національного права і законодавства, на основі європейських концептів у галузі приватного права. При цьому необхідно мати на увазі, що, попри досить послідовну орієнтованість концепції ЦК України на європейські зразки, слід бути готовими до існування істотних розбіжностей між принциповими положеннями DCFR і рішеннями вітчизняних законодавців.

Деякі з них можуть бути подолані відносно швидко і безболісно, трансформація інших виглядає досить проблематично. Зокрема, до болючих питань належить проблема можливості впровадження загальних (цивілізаційних) принципів DCFR в українське цивільне законодавство в умовах повномасштабної російської агресії. Ще у 2017 р. науковцями та практиками зверталась увага на необхідності враховувати, що проти України ведеться гібридна війна, а гібридні загрози потребують адекватних відповідей, зокрема мобілізації і концентрації зусиль суспільства. Якщо екстраполювати цей заклик на визначення ролі приватного права (дихотомії) в умовах гібридної війни, засади приватного права не можуть домінувати над здоровим глуздом: гібридні загрози мають отримати гібридні відповіді (скажімо, йдеться про часткове обмеження прав приватної особи, що має місце в умовах воєнного стану, тощо). Адаптація до рішень, рекомендованих DCFR у цій галузі, може бути досить складною і потребуватиме не лише зміни вітчизняного законодавства

(рекодифікації тощо), а й відповідної адаптації правосвідомості, більш повного врахування європейських суспільних цінностей тощо.

3. Уніфікація колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань в Європейському союзі та законодавство України²

Однією з системних праць, в якій досліджено питання уніфікації колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань в Європейському союзі та законодавства України, є однойменне дисертаційне дослідження І.О. Трощенко. У цій праці, зокрема, зроблено такі висновки. Недоговірні зобов'язання складають найбільш численну групу зобов'язань оскільки охоплюють всі зобов'язання, які виникають з інших підстав ніж договір. Тому у цивільно-правовій доктрині зарубіжних, зокрема європейських країн, відсутнє єдине визначення недоговірних зобов'язань. Спільна риса таких зобов'язань – підстава виникнення, вони виникають не з договору, а з порушення обов'язку, визначеного об'єктивним правом у випадках, коли між сторонами існує лише фактичний, а не юридичний зв'язок. У найбільш загальному вигляді недоговірні зобов'язання у сучасному цивільному праві можна визначити, як зобов'язання, що виникають з інших підстав ніж договір. Умовно недоговірні зобов'язання можна класифікувати на дві великі групи: деліктні зобов'язання та інші недоговірні зобов'язання, що не пов'язані з деліктами. Оскільки поняття недоговірного зобов'язання, а також коло зобов'язань, які охоплюються цим поняттям є неоднаковим у різних державах, то й у міжнародному приватному праві відсутнє єдине визначення поняття недоговірних зобов'язань, що є цілком обґрунтованим.

Розвиток правової доктрини, наукових досліджень, законодавства у сфері недоговірних зобов'язань як у римському приватному праві, так і у цивільному праві окремих європейських країн пов'язаний перш-за-все із розвитком інституту деліктних зобов'язань. Інститут недоговірних зобов'язань, що не пов'язані із деліктами тривалий час, починаючи від римської правової традиції, був представлений фактично зобов'язаннями з безпідставного збагачення та діями в чужому інтересі без доручення. Основною тенденцією розвитку інституту недоговірних зобов'язань, починаючи з другої половини ХХ століття, є істотне збільшення деліктних зобов'язань, за рахунок виникнення нових зобов'язань, які раніше були не відомі ані цивільному, ані міжнародному приватному праву. Зокрема, виокремилися такі нові види недоговірних зобов'язань як: відповідальність за продукцію; недоброчесна конкуренція і дії, що обмежують добросовісну конкуренцію; заподіяння шкоди навколишньому середовищу, зокрема об'єктами та джерелами підвищеної небезпеки; порушення прав інтелектуальної власності; відповідальність за проведення страйку і локауту; відповідальність внаслідок порушення недоторканності приватного життя і особистих прав, включаючи дифамацію.

Найбільш поширеною та традиційною колізійною прив'язкою, яка застосовувалась у країнах континентального права до недоговірних зобов'язань

² Див.: Трощенко І. О. Уніфікації колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань в Європейському союзі та законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 202 с. С. 174–182.

до уніфікації колізійного регулювання у країнах-членах ЄС шляхом прийняття Регламенту «Рим II» було право місця вчинення правопорушення – *lex loci delicti commissi*. Такий підхід зумовлений тим, що при вирішенні питань колізійного регулювання традиційно найбільша увага приділялась недоговірним деліктним зобов'язанням, тому до інших недоговірних зобов'язань, які не пов'язані з деліктами, теорія та практика правового регулювання запропонувала за аналогією ті ж підходи, що були напрацьовані стосовно деліктних зобов'язань. Конкуренцію *lex loci delicti commissi* у європейських країнах протягом багатьох століть складав закон суду – *lex fori*, роль якого поступово збільшувалась починаючи з ХХ століття, адже врахування національного правопорядку та правопорядку країни, де вчинено делікт, дозволяють досягти кумулятивного ефекту і вирішити справу з максимальною ефективністю.

У зв'язку із адаптацією законодавства до сучасних особливостей розвитку окремих видів недоговірних зобов'язань та появою нових видів таких зобов'язань, спостерігаються тенденції: 1) уточнення формул прикріплення, для уникнення їх неоднакового застосування судами, зокрема закріплено прив'язку до місця, де було завдано шкоди, а не до місця вчинення правопорушення; 2) відходу від жорсткої прив'язки на користь більш гнучких, зокрема принципу найбільш тісного зв'язку, автономії волі та вже зазначеного закону суду.

Спроби уніфікації міжнародного приватного права у сфері недоговірних зобов'язань у рамках Європейського співтовариства тривалий час були невдалими, що зумовлено, як багатоманітністю різновидів недоговірних зобов'язань, так і різними підходами у європейській правовій доктрині та практиці до визначення колізійних прив'язок для цих зобов'язань. Крім того виявилось досить складним узгодження позицій різних європейських країн. Тому реальна можливість здійснити уніфікацію колізійного регулювання недоговірних зобов'язань з'явилась лише із заснуванням Європейського Союзу до компетенції якого було віднесено заходи в галузі правового співробітництва у цивільних справах, що мають транскордонний характер, і зокрема компетенція із забезпечення відповідності правил держав-членів у сфері колізії законів. Регламент ЄС №864/2007 щодо права, яке застосовується до недоговірних зобов'язань (Регламент «Рим II») нині залишається єдиним джерелом вторинного права ЄС, яке регламентує сферу колізійного регулювання недоговірних зобов'язань у ЄС.

До характеристик Регламенту «Рим II» можна віднести наступні:

1) є актом прямої дії, який не тільки не може бути змінений актами органів держав-членів ЄС, але і зовсім не вимагає їх прийняття, а отже, забезпечує безпосереднє застосування закріплених у ньому правових норм на території всіх країн;

2) має універсальний характер, оскільки при врегулюванні колізійних відносин може застосовуватись не лише право країн членів ЄС, але й третіх країн;

3) має комплексний характер, він підлягає застосуванню до недоговірних зобов'язань в цивільних і торговельних справах у ситуаціях, пов'язаних з

конфліктом законів, а сфера недоговірних зобов'язань, яким присвячений правовий акт окреслена досить широко і включає зобов'язання, що виникають з деліктів, безпідставного збагачення, дій у чужому інтересі без доручення (*negotiorum gestio*) і провини при укладенні договору (*culpa in contrahendo*). Разом з тим зі сфери дії Регламенту виключені правовідносини, що регулюються податковим, митним та адміністративним правом. Крім того, документ не застосовується при визначенні відповідальності держав за дії та бездіяльність при здійсненні державної влади (*acta jure imperii*).

Зі сфери дії також виключені недоговірні зобов'язання пов'язані зі сферами сімейних, спадкових правовідносин, відповідальність внаслідок порушення недоторканності приватного життя і особистих прав, включаючи дифамацію, а робота з уніфікації права у цих сферах триває; у Регламенті використовуються гнучкі колізійні прив'язки.

Важливою новелою Регламенту «Рим II» є закріплення автономії волі *lex voluntatis* на рівні основної формули прикріплення поряд із загальним правилом, що міститься у ст. 4 Регламенту – законом місця настання шкоди. Регламент заснований на автономії волі сторін, які можуть обирати (з певними умовами і не у всіх правовідносинах) право, що підлягає застосуванню до недоговірних зобов'язань. Обране сторонами право є першочерговим правом, яке підлягає застосуванню до деліктів та квазиделіктів. Тобто застосування загального правила за Регламентом «Рим II» в окремих правовідносинах по суті залежить від вибору права сторонами.

У Регламенті «Рим II» запропоновано гнучкі та зрозумілі правила розв'язання конфлікту законів та пропонується загальний та спеціальний механізми розв'язання колізій. Загальний механізм обрання компетентного правопорядку (стаття 4) застосовується у разі, якщо сторонами не обране право згідно з *lex voluntatis* та передбачає:

1) до недоговірних зобов'язань, застосовується загальне правило *lex loci damni*, згідно з яким, правом, яке підлягає застосуванню (з певними виключеннями) є право країни, де настала шкода, незалежно від того, у якій країні відбувся юридичний факт, що призвів до настання шкоди, і в якій країні або яких країнах настають опосередковані (непрямі) наслідки цього юридичного факту;

2) виключення із застосування загального правила *lex loci damni* має місце якщо і потерпілий і делінквент на момент завдання шкоди мають звичайне місце проживання на території однієї країни, тоді застосовується право цієї країни, принцип спільного доміцилію;

3) у разі коли із всіх обставин справи впливає, що завдання шкоди має явно більш тісний зв'язок з іншою країною, застосуванню підлягає право цієї третьої країни.

Загальний механізм розв'язання колізій у деліктних правовідносинах, який визначено у статті 4 Регламенту не поширює дію на окремі види деліктів, які перераховані у статтях 5-9 Регламенту, зокрема, зі сфери дії загальної колізійної прив'язки виключено наступні види деліктів: відповідальність за продукцію

(стаття 5); відповідальність за недобросовісну конкуренцію і дії, які обмежують вільну конкуренцію (стаття 6); відповідальність за завдання шкоди навколишньому середовищу (стаття 7); відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності (стаття 8). Отже, застереження про незастосування відсилає до спеціальних колізійних прив'язок, передбачених у статтях 5-9 Регламенту. Спеціальний механізм колізійного регулювання передбачає окремі формули прикріплення для окремих видів зобов'язань, згідно зі статтями 5-12 Регламенту. Прийняття Регламенту «Рим II» завершило формування основних засад міжнародного приватного права Європи, а сам Регламент став основою для вдосконалення законодавства у сфері колізійного регулювання недоговірних зобов'язань у будь-якій країні.

Право, що діяло на території України до Жовтневої революції 1917 р., увібрало в себе основні підходи, властиві німецькій юриспруденції. За відсутності будь-яких загальних положень про недоговірні зобов'язання, у законодавстві закріплювались окремі види таких зобов'язань, а саме: зобов'язання з обіцянки (публічна обіцянка винагорода), зобов'язання із правопорушень (приватна винагорода) та зобов'язання за законом (до яких відносили ведення чужих справ без доручення, безпідставне збагачення, зобов'язання із соціального страхування та пенсійні зобов'язання).

Подальший розвиток інституту недоговірних зобов'язань відбувався під впливом радянської правової доктрини. У Цивільному кодексі УРСР 1922 р. правове регулювання недоговірних зобов'язань зводилося до норм про відшкодування заподіяної шкоди та безпідставне збагачення, а у Цивільному кодексі УРСР 1963 р. цей перелік було розширено за рахунок зобов'язань, що виникають з публічної обіцянки винагорода та зобов'язання, що виникають внаслідок рятунку соціалістичного майна. У Основах цивільного законодавства Союзу РСР і республік 1991р. коло недоговірних зобов'язань знову зазнало змін і до них було віднесено лише зобов'язання внаслідок завдання шкоди іншій особі, внаслідок безпідставного збагачення або збереження майна за рахунок іншої особи (безпідставне збагачення).

У перші десятиліття радянської влади колізійне регулювання за участю іноземного елемента взагалі не передбачало спеціальних правил, а на іноземців поширювався національний режим. Законодавство радянської доби приділяло більше уваги питанням розв'язання колізій законів різних соціалістичних республік, що входили до складу радянської федерації. За радянської доби спеціальне законодавство у вигляді окремого закону з питань міжнародного приватного права, зокрема й колізійного регулювання було відсутнє. Перші норми щодо колізійного регулювання недоговірних зобов'язань було закріплено у Основах цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік 1961 року, у Цивільному Кодексі УРСР 1963 року (відповідних кодексах соціалістичних республік). Законодавством передбачалось, що у деліктних відносинах на іноземців поширюється національний режим, тобто іноземці у деліктах, вчинених на території СРСР мають право вимоги та несуть відповідальність за радянським законодавством. Одночасно було вміщено виключення з загального

правила, відповідно з яким права і обов'язки сторін за зобов'язаннями, які виникають внаслідок заподіяння шкоди за кордоном, якщо сторони є радянськими громадянами або радянськими організаціями, визначаються за радянським законом. Крім того у законодавстві було закріплено застереження, що іноземний закон не застосовується, якщо дія чи інша обставина, яка є підставою для вимоги про відшкодування шкоди, за радянським законодавством не є протиправною. Отже основною колізійною прив'язкою у деліктних відносинах стало місце вчинення делікту, додатковою спільного доміцилію.

Щодо правового регулювання порядку розв'язання колізій у сфері недоговірних зобов'язань, які не були пов'язані із деліктами, то вперше відповідна правова норма з'явилася лише у 1991р. у Основах цивільного законодавства Союзу РСР і республік. Вона передбачала, що до зобов'язань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення застосовується право країни де мало місце збагачення.

Наукові підходи з питань колізійного регулювання недоговірних зобов'язань у радянський період, коли Україна входила до складу СРСР на правах союзної республіки, не відрізнялись багатоманіттям. Ті окремі фахівці, що приділяли увагу цьому питанню фактично були одностайні у своїх оцінках щодо правил розв'язання колізій. Зокрема пануючою була думка, що у деліктних відносинах застосовується прив'язка *lex loci delicti*, а у разі спільного доміцилію сторін делікту право країни спільного доміцилію.

Погляди вчених радянської доби мали певну специфіку, обумовлену протиставленням радянського соціалістичного права праву так званих «буржуазних країн». По-перше, поширеною була думка, що оскільки радянські громадяни і за кордоном мають керуватись у своїх взаємовідносинах радянським правом, то у разі завдання шкоди радянським громадянином іншим радянським громадянам, радянській державі або організації, притягнення до відповідальності має відбуватись у повному обсязі за радянськими законами. По-друге, радянський суд не може покладати відповідальність за вчинення дій, які за кордоном визнаються протиправними, але не є такими за радянським правом. У чинному Цивільному Кодексі України перелік недоговірних зобов'язань, у порівнянні із законодавством радянської доби значно розширений. До таких зобов'язань слід віднести: зобов'язання із заподіяння шкоди, зобов'язання із публічної обіцянки винагороди (без оголошення конкурсу та за результатами конкурсу); вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення; рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи; створення загрози здоров'ю, майну фізичної або юридичної особи; зобов'язання із заподіяння шкоди; зобов'язання із набуття або збереження майна без достатньої правової підстави. Закон України «Про міжнародне приватне право» врегульовує питання колізійного регулювання недоговірних зобов'язань. Разом з тим його норми потребують удосконалення та узгодження з підходами до колізійного регулювання, які закріплено у Регламенті «Рим II».

Питання для перевірки знань та самоконтролю:

1. Надайте визначення недоговірних зобов'язань.
2. Назвіть та охарактеризуйте підстави виникнення недоговірних зобов'язань.
3. Які види недоговірних зобов'язань виокремлено в ЦК України? Чи вичерпний це перелік?
4. Охарактеризуйте відмінності між недоговірними та договірними зобов'язаннями за критерієм «підстави виникнення».
5. Охарактеризуйте відмінності між недоговірними та договірними зобов'язаннями за критерієм «характер зобов'язань».
6. Охарактеризуйте відмінності між недоговірними та договірними зобов'язаннями за критерієм «належність прав».
7. Охарактеризуйте відмінності між недоговірними та договірними зобов'язаннями за критерієм «характер норм».
8. Охарактеризуйте відмінності між недоговірними та договірними зобов'язаннями за критерієм «відповідальність».
9. Про які проблеми адаптації засад цивільного законодавства України до принципів приватного права Європейського Союзу ви дізнались?
10. Охарактеризуйте основні аспекти уніфікації колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань законодавств України та Європейського Союзу.